

**«Problemele nu le creează ceilalți,  
ceilalți ne fac să ne dăm seama  
de problemele pe care le avem»**

INTERVIU LUAT LUI JULIÁN CARRÓN  
DE ÁNGEL L. FERNÁNDEZ RECUERO • FOTOGRAFIE DE LUPE DE LA VALLINA

***Julián Carrón** (Navaconcejo, 1950) a terminat studiile de teologie la seminarul din Madrid și a fost elev titular al École Biblique et Archéologique Française din Ierusalim. A fost sfințit preot în 1975, iar în anul următor își ia licența în Teologie la Universitatea Pontificală Comillas, cu specializare în Sfânta Scriptură. În anul 1984 obține doctoratul în Teologie la Facultatea de Teologie a Spaniei septentrionale, la Burgos. E profesor la Institutul de Teologie, Științe religioase și catehetice San Dámaso și profesor de Noul Testament la Facultatea de Teologie San Dámaso de la Madrid.*

*Din 2005 este președintele Fraternității Comunione e Liberazione, cea mai importantă mișcare catolică italiană.*

*Ne întâlnim cu Julián Carrón la barul Hotelului de las Letras din Madrid, profitând de una din rapidele sale vizite în Spania. Vorbim de politică, rațiune și știință, și ne explică rădăcinile schimbării care are loc în societatea occidentală, care are Iluminismul ca și element cheie. Ne povestește și cum e trăit creștinismul în Comunione e Liberazione, și în ce fel acesta poate fi un factor cheie al viitorului nostru. Julián este amabil și clar în același timp, și are o mare capacitate de convingere, chiar și în fața unui ateu recalcitrant precum cel care îl interviuează.*

**În ce sens societatea occidentală se află în fața unei crize antropologice?**

Vedem cum se întâmplă în fața ochilor noștri, vedem cum se prăbușesc anumiți stâlpi pe care îi credeam de neclintit. Să ne gândim la imigranți, la reacția multor persoane în fața fenomenului refugiaților. Cine și-ar fi imaginat, în urmă cu doar câteva decenii, că am putea ridica ziduri în Europa, după ce mulți ani ne-am dorit să dărâmăm zidul de la Berlin. Să ne gândim la golul care domină societatea, care până la urmă, așa cum vedem, se poate transforma în terorism și în violență. Sau vedem cum reacționează Statele Unite sau Europa în fața marilor provocări ale vremurilor noastre. Această situație, cum spunea Bauman, generează nesiguranță și frică.

**S-au prăbușit niște valori? E ceva rău faptul că se prăbușesc acele valori?**

Ce sunt valorile? Sunt calitățile care ne fac să fim niște persoane mai bune. Libertatea, generozitatea sau solidaritatea sunt niște lucruri foarte prețioase și fundamentale pentru civilizația noastră. Valorile ne permit să îmbrățișăm diversitatea celuiilalt, fac mai ușoare relațiile cu cei care sunt diferiți de noi, ne permit să ieșim din schemele noastre predefinite, în sfârșit, fac viața mai umană, mai puțin grea.

**De unde ar trebui pornit pentru o nouă construcție?**

Pentru o construcție nouă, primul lucru de care e nevoie, e să înțelegem ce anume s-a întâmplat, ce anume se întâmplă. Aceasta nu e o criză ce nu se compară cu altele care au lovit Europa ultimelor secole; ne aflăm în fața unei crize pe care papa Francisc o definește «o schimbare de

epocă». Ce diferență este față de alte momente? Că este o schimbare care privește toate aspectele vieții umane, de la raportul dintre părinți și copii la raportul dintre profesori și elevi, la reacțiile noastre în fața migranților, la relațiile internaționale. După părerea mea, suntem la sfârșitul unei lumi care s-a născut odată cu Iluminismul. Dacă revedem rapid istoria, Europa a trăit o unitate religioasă ca rezultat al prezenței creștine; această unitate religioasă a explodat odată cu reforma protestantă. Atunci când europenii au obosit să lupte între ei din motive religioase, în așa numitele „războaie ale religiei”, societatea trebuia clădită pe noi fundamente. Dacă nu mai împărtășim religia, ce anume avem în comun care să ne permită să trăim împreună? Rațiunea, evident. Și atunci ce s-au gândit iluminiștii? Să creăm o religie în limita rațiunii, așa cum ar fi urmat să spună Kant. Papa emerit Benedict al XVI-lea explică foarte sintetic această intuiție genială a Iluminismului. În timpul Iluminismului, în epoca „opoziției confesiunilor”, s-a încercat salvarea valorilor esențiale (ale vieții: persoana, libertatea, rațiunea) întemeindu-le pe «o evidență care să le facă independente de diversele filosofii și confesiuni». Astfel se intenționa asigurarea «bazelor conviețuirii și, mai general, bazele umanității». La vremea aceea părea posibil căci «marile convingeri fundamentale create de creștinism rezistau în mare parte și păreau de contestat». Recunoașterea comună a acestor valori a permis depășirea diviziunilor și contrastelor derivate din ciocnirea religiilor.

### **Ce anume s-a întâmplat de atunci, de la Iluminism până azi?**

Asta e problema. Au rezistat aceste convingeri în fața schimbărilor istoriei? Papa Benedict, care nu e un sceptic, afirmă: «căutarea unei asemenea certitudini dătătoare de încredere, care să poată să rămână necontestată, dincolo de toate diferențele, a eșuat». Ceea ce se prăbușește în fața ochilor noștri e ceea ce a susținut conviețuirea noastră din ultimele secole, în mijlocul tuturor provocărilor. M-a impresionat mult faptul că a doua zi după alegerea lui Trump, fostul director al ziarului *La Repubblica*, unul dintre cele mai importante cotidiene italiene, Ezio Mauro, a scris: «Credeam că democrația ar fi urmat să se impună ca singura religie supraviețuitoare. Mai întâi refuzul primăverilor arabe, apoi agresiunea jihadismului islamist criminal, ne-au făcut să înțelegem că acel ceva căruia i-am conferit o valoare universală [democrația], are un perimetru și o limită care sunt exclusiv occidentale». Același lucru susține recent o figură relevantă a timpurilor noastre, Zygmunt Bauman: «Cred că asistăm la eviscerarea acurată a principiilor „democrației”, pe care le presupuneam a fi intangibile». Ce înseamnă asta? Că tentativa de a salva valorile vieții umane, pe care le recunoaștem cu toții, independent de originea care le-a generat, s-a prăbușit. De asta criza actuală nu e ca celelalte. Am trecut prin două războaie mondiale, revoluția industrială, revoluția tehnologică și fundamentele acestei concepții iluministe a conviețuirii au rezistat în mijlocul acestor schimbări. Azi asistăm la colapsul lor. Provocarea pe care o avem în fața noastră cu toții e să găsim noi baze pentru conviețuire.

### **Arabii și alte culturi ar fi trebuit să treacă prin această fază iluministă ca să înțeleagă democrația așa cum o înțelegem noi să să îi poată atribui adevărata sa valoare?**

Mă impresionează loialitatea cu care papa emerit Benedict al XVI-lea a recunoscut că atunci când creștinismul s-a transformat, împotriva naturii sale, în religie de Stat, a fost meritul Iluminismului faptul că a repropus valorile originare ale creștinismului și i-a restituit rațiunii rolul care i se cuvenea. Acest pasaj, care a fost realizat de creștinism și de cultura occidentală, și celelalte religii și culturi sunt chemate să-l realizeze, oricare ar fi modalitatea cu care ar putea avea loc. Tensiunile pe care le trăiesc multe țări arabe arată dificultatea care îi este caracteristică.

**În cartea ta *La bellezza disarmata (Frumusețea dezarmată, n.tr.)* pui în corelație terorismul din Europa cu marele gol care predomină în mulți tineri. Cum sunt corelate cele două?**

Pentru mine a fost o descoperire când i-am citit pe marii intelectuali francezi care explică acest lucru. Noi, din afară, ne putem gândi că ceea ce s-a întâmplat ar fi pur și simplu o problemă de fundamentalism religios extern. Totuși, mulți din tinerii care au comis atentatele din Franța s-au născut în țara aceea – erau francezi de-a doua sau a treia generație - au primit o educație franceză în calitate de cetățeni ai republicii. Și cu toate acestea au ajuns la un punct în care n-au putut identifica, în societatea franceză, ceva care să rezulte pentru ei a fi mai interesant decât violența. Asta trebuie să ne ridice un semn de întrebare. Ce or fi trăit ca să dezvolte violența? Și asta nu se întâmplă, așa cum mulți analiști se încapățânează să susțină, doar cu musulmanii: unii dintre cei violenți sunt copiii de francezi, sau de italieni, sau de spanioli, care pleacă să se alătore Isis. Tații musulmani ai acestor copii au avut aceeași dificultate a multor copii și tați de creștini, sau, cu alte cuvinte, nu au fost în măsură să comunice religia lor de-o manieră atractivă. Nu e o problemă doar a lor. Secularizarea e rezultatul incapacității creștinilor occidentali de a transmite de-o manieră atrăgătoare credința creștină. Ni s-a întâmplat nouă și lor, și din același gol, al unora și al altora, se poate naște fascinația pentru terorism. Fie oamenii întâlnesc ceva pentru care să merite să trăiască, fie, în caz contrar, se pot abandona în mâinile extremismului.

**Care e conceptul de „frumusețe dezarmată” (dincolo de faptul că este un titlu foarte frumos pentru o carte)?**

Titlul cărții s-a născut tocmai ca răspuns la actele de terorism. Atunci când sunt percepute cu profunzimea de care vorbim, aceste acte sunt o provocare pentru toată societatea occidentală. M-am întrebat dacă, atunci când aceste persoane ajung în Europa, unde teoretic ar trebui să se ciocnească de o cultură și de o prezență creștină, noi, creștinii, avem ceva să le oferim sau nu. Prin expresia „frumusețe dezarmată” am vrut să spun: «Noi, creștinii, mai credem încă în atractivitatea ce o poate suscita frumusețea dezarmată a credinței?». Prin „frumusețea dezarmată” propun o prezență creștină care să fie atât de atrăgătoare încât să facă viața mai interesantă pentru toți.

**Comunione e Liberazione are experiența puterii pe care o exercită această „frumusețe dezarmată”?**

Da. De fapt mișcarea noastră s-a născut ca tentativă de a da un răspuns acestui dezinteres pentru credință. Luigi Giussani a perceput acest dezinteres în elevii liceului milanez, la începutul anilor '50. Mulți dintre ei, care abandonaseră credința, s-au simțit provocați de atractivitatea pe care o exercita modul lui de a comunica creștinismul, ca propunere pentru rațiunea lor și pentru libertatea lor. De atunci, au fost mulți cei care au rămas fascinați. Și noi vedem în același mod capacitatea de atractivitate a acestei frumuseți în circumstanțele de azi. Mă gândesc la multe persoane care ne întâlnesc în universitate sau în diversele medii de muncă, atunci când se ciocnesc cu fenomenul unei umanități diferite care își are originile în credință. Mă gândesc la operele sociale prin care încercăm să răspundem la problemele educaționale ale tinerilor care au dificultăți la școală, oferindu-le ajutor după-amiaza, cu colaborarea multor profesori care își oferă gratuit timpul. Atunci când se simt însoțiți, mulți dintre ei – inclusiv mulți musulmani – au posibilitatea de a găsi un loc care să le schimbe viața. Viața lor nu se schimbă prin niște atenționări etice. Trebuie să vadă că cineva îi ajută, se preocupă pentru ei, le oferă gratuit posibilitatea de a învăța. Și atunci se integrează, strâng relațiile. Asta e ceea ce face posibil ceea

ce pare imposibil, pentru că acești tineri sunt din aceeași generație cu cei care practică violența. Problema e ce întâlnesc atunci când se stabilesc la noi.

### **Crezi în capacitatea credinței de a trezi o atracție în acei tineri care nu găsesc un sens pentru viața lor?**

Da, mereu cu condiția ca creștinismul să fie prezentat în adevărata sa natură originală, pentru aceasta e a doua chestiune fundamentală: ce anume e creștinismul? De multe ori, ceea ce a fost înțeles ca creștinism nu e altceva decât o serie de reguli morale sau de aspecte sentimentale sau formalități religioase, care nu au capacitatea de a fascina sau de a atrage viața nimănui. Cunosc persoane care nu au avut niciun fel de relație cu credința în familie, sau în tradiția în care au trăit, și care, atunci când s-au aflat în fața unui creștinism viu, prin persoane, sau familii, sau realități sociale în care au văzut în ce fel viața poate fi schimbată, nu au avut nicio problemă să se deschidă în fața credinței, susținând dorința născută în ei de a nu rata frumusețea a ceea ce trăiesc.

### **Generația noastră a perceput prezența Bisericii în Spania ca fiind legată practic doar de luptele despre morală sexuală și despre dreptul de a educa în școli. De ce s-a redus în acest mod ceea ce ar trebui să fie un anunț universal? De ce anume e nevoie pentru ca Biserica să aibă un mod diferit de a fi prezentă?**

E întrebarea pe care și-a pus-o, în urmă cu mulți ani, un poet englez, Thomas Searns Eliot: «Biserica e cea care a abandonat omenirea, sau omenirea a abandonat Biserica?». Pentru ca Biserica să fie prezentă în mod diferit e nevoie de un singur lucru: ca noi, creștinii, să știm să profităm de această circumstanță – și această criză e o oportunitate – ca să descoperim care e adevărata natură a creștinismului. Creștinismul e în primul rând evenimentul lui Dumnezeu care devine om și rămâne prezent în istorie prin viața schimbată a celor care îl urmează.

### **Cum se comunică?**

Aici e punctul central. Cei care îl întâlneau pe Isus erau atât de surprinși de ceea ce se întâmpla fiindcă stăteau cu el, încât exclamau: «Nu am mai văzut niciodată așa ceva». Experimentau o fascinație atât de mare, încât mergeau după el. Îmi povestea o călugăriță că, în timp ce era la spital, a văzut intrând, printre asistenele medicale, o asistentă care era altfel. Începe să întrebe și descoperă că era una care avea o anumită experiență creștină. Același lucru i s-a întâmplat o săptămână mai târziu, cu un medic care i-a atras atenția. Această descoperire a făcut-o să le ceară s-o ajute să administreze un spital pe care îl construiește acum în Etiopia. Și își justifică cererea spunând că voia ca etiopienii să poată întâlni persoane care să comunice noutatea de viață care se naște din credință, prin modul în care își trăiesc munca. Dacă nu e așa, dacă nu se întâmplă la fel ca la începuturi, creștinismul nu va mai interesa pe nimeni.

### **Creștinismul ca experiență și nu ca ideologie ....**

E clar. Azi, doar un creștinism ca experiență se poate comunica. Fondatorul mișcării noastre, don Luigi Giussani, a insistat mult asupra faptului că natura creștinismului e un eveniment. Kant admitea că «se poate foarte bine recunoaște că dacă Evanghelia nu ar fi învățat normele morale universale – valorile despre care vorbim – în pura lor integralitate, rațiunea nu le-ar fi cunoscut în deplinătatea lor. Însă, odată ce există, fiecare se poate convinge de validitatea lor doar prin rațiune». La fel ca mulți alți iluminiști, Kant recunoaște opera educativă și pedagogică condusă de Biserică pentru transmiterea acestor valori. Dar odată ce le-au recunoscut, oamenii nu au

nevoie să aparțină de Biserică pentru a le păstra vii. Ajunge rațiunea pentru recunoașterea validității lor. Ce se întâmplă azi, în fața ochilor noștri? Vedem că n-a fost suficientă rațiunea de una singură ca le păstrăm vii. Atunci când valorile, care fuseseră cunoscute prin intermediul unui fapt istoric, sunt separate de originea lor, se transformă doar în ideologie. Acesta e eșecul în fața căruia ne aflăm. Ca și atunci când închidem centrala, căldura se menține pentru o oarecare vreme. Dar atunci când e decuplată de la sursa de energie, căldura nu durează, și, mai devreme sau mai târziu, frigul se întinde în toată casa.

**Pornesc de la cuvintele tale: «Credința creștină nu doar că nu se teme de uzul deplin al rațiunii, ci are nevoie în mod necesar de uzul deplin al rațiunii». Această rațiune pe care o invoci continuă să fie supusă unei morale stabilite în urmă cu două mii de ani?**

Credința nu e subordonată decât recunoașterii atractivității pe care o altă persoană o exercită asupra mea. La fel ca cineva care se îndrăgostește. Atunci când cineva se îndrăgostește, începe să lase spațiu existenței celuilalt, pentru că îl consideră determinant; când cineva se îndrăgostește începe să își schimbe concepția individualistă. Începe să țină cont de celălalt în modul în care își concepe timpul, banii, întrebuințarea lucrurilor pe care le are. Sau, cu alte cuvinte, etica e consecința unui eveniment care se întâmplă în viață. Nimeni nu spune: «M-am îndrăgostit și din nefericire acum sunt nevoit să ies cu fata de care m-am îndrăgostit». Să ies cu fata de care m-am îndrăgostit e consecința etică normală a unui eveniment. Dacă nu am chef să ies cu ea ... poate nu-i adevărat că m-am îndrăgostit! Nicio constrângere nu va avea puterea de convingere a faptului îndrăgostirii. Același lucru se întâmplă și cu creștinismul. Creștinismul e un eveniment de-o astfel de amploare. Cei care l-au întâlnit pe Isus s-au trezit în mod surprinzător că trăiesc viața de zi cu zi altfel. E un mod nou de a trăi lucrurile obișnuite.

**Și știința, sau arta, nu au aceeași atractivitate, sau ceva mai mare, față de credință, ca să dea un sens vieții? Sunt compatibile?**

Știința și arta exprimă, fiecare în felul ei, tentativa omului de a intra în profunzimea realității. Tocmai de asta punctul culminant al cercetărilor științifice sau al artei e sensul de mister, accesul la ceva ce, în ultimă instanță, nu poate fi dominat. M-a impresionat întotdeauna faptul că un om de știință de nivelul lui Einstein poate spune că experiența cea mai frumoasă pe care o putem trăi e experiența de mister. E emoția fundamentală pe care o percepi în inima adevăratei arte sau a adevăratei științe. Cine n-o cunoaște și nu își pune niște întrebări legate de ea, nu se miră de ea, e ca un om mort, îi sunt împăienjeniți ochii. De asta arta și știința au o valoare imensă. Problema e atunci când viața te pune cu spatele la zid cu toată nevoia ei fundamentală de sens. Aici omul trebuie să vadă dacă știința și arta au capacitatea de a răspunde la această nevoie urgentă, de a lumina o circumstanță dureroasă, de a da energia pentru a o putea trăi și pentru a nu cădea în disperare. Creștinismul e vestea că profunzimea realității a devenit un eveniment în viața omului.

**Mă gândesc la marile provocări ale științei de azi, cum ar fi genetica, inteligența artificială sau înțelegerea mecanismelor creierului, și văd doar piedici din partea religiilor în dezvoltarea acestora ...**

Nu cred că religia în sine are obiecții, chestiunea e că aici se ridică niște probleme care au legătură cu ce anume este omul, demnitatea lui etc. E vorba de probleme etice pe care toți le avem în fața noastră. De exemplu, atunci când se ipotetizează posibilitatea de a construi un robot care să aibă o anumită autonomie, toți ne luăm cu mâinile de cap, pentru că se pot dezlănțui niște

efecte imposibil de controlat; devine așadar o problemă care are legătură cu viața și cu tipul de societate pe care dorim s-o creăm.

### **Biserica și arta contemporană sunt două frumuseți care par radical departe una de alta și care interacționează în mod conflictual. Cum se pot întâlni din nou?**

Cred că Biserica nu are nicio îndoială în privința frumuseții. Opera de artă face să vibreze toată experiența umană. Un cântec, o poezie, un tablou trezesc în noi doruri și bucurii pe care nu le-am putea cunoaște altfel. De asta credința și arta nu doar că nu sunt incompatibile, ci gustul pentru frumos îi aparține omului cu credință, omului conștient de sine. Cum spunea sfântul Toma de Aquino, «frumusețea e splendoarea adevărului». Artă e căutarea, negarantată a priori, a frumuseții și are nevoie de oameni care să fie dispuși să se lase interpelați de adevăr. E tensiunea spre adevăr ceea ce caracterizează tentativa, independent de rezultat, care poate fi discutabil.

### **Nu doar că n-au fost în contrast ci, din punct de vedere istoric, au existat momente în care Biserica a inspirat opere de artă incredibile, chiar și din partea unor artiști care nu aveau credință; și totuși acum nu e chiar așa. Atunci, de ce nu există acest dialog? În ce fel se poate schimba Biserica?**

Faptul că din punct de vedere istoric nu a fost așa – e suficient să recunoaștem patrimoniul enorm al Bisericii – arată că nu există o opoziție de principiu între credință și artă. Să ne gândim la Gaudí și la Sagrada Familia. Uneori poate fi greoaie recunoașterea unei expresii artistice sau a alteia. Eu nu pot vorbi în general despre toată Biserica. Noi aparținem unei mișcări în care Giussani ne-a invitat dintotdeauna să citim poezi, să ascultăm muzică, să ne entuziasmăm în fața operelor marilor artiști ca Giotto, Caravaggio. De exemplu, ne-a propus să citim Leopardi, care era aproape un scandal pentru o anumită mentalitate clericală. A început să învețe pe de rost poeziile lui când avea treisprezece ani, și un an întreg n-a făcut nimic altceva decât să citească Leopardi: pentru Giussani, poeziile lui Leopardi erau forma relației și a familiarității cu Misterul.

### **Câtă libertate, câtă siguranță trebuie să aibă cineva pe ceea ce duce cu sine, ca să poată intra în dialog, inclusiv cu cei care se presupune că ar fi complet departe de el?**

Libertatea în dialoguri derivă din stima pentru experiența umană pe care o trăiește fiecare. Această stimă permite să intri în relație cu bogăția experienței celuilalt ca să te îmbogățești cu perspectiva lui. De ce noi doi stăm de vorbă? Pentru că suntem interesați să ne cunoaștem, să ne schimbăm punctele de vedere cu care abordăm provocările vieții, independent de care ar fi răspunsurile pe care le vom oferi cititorilor. Suntem interesați unul de celălalt. Celălalt e un bine. Putem spune cu Terențiu: «Nimic din ceea ce e omenesc, nu e străin de mine». Și când cineva are această certitudine, nu are nicio problemă să dialogheze.

### **Zygmunt Bauman afirmă că în realitatea de azi nu sunt de niciun folos barierele, zidurile. Îți împărtășești poziția?**

Mi se pare foarte interesantă observația lui Bauman cu privire la provocările imigranților. Putem construi toate zidurile pe care le vrem, și să încercăm să-i trimitem acasă pe toți, dar după ce vom fi trimis acasă pe toți aceia care nu ne plac, vom începe să ne dăm seama că încă nici n-am început să punem bazele pentru a aborda problemele pe care le avem. Fiindcă problemele nu le creează ceilalți, ceilalți ne fac conștienți de problemele pe care le avem. Golul pe care-l găsește un imigrant atunci când sosește, nu îl creează el. Celălalt ne face să ne dăm seama că societatea nu are nimic atrăgător de oferit ca alternativă la violența teroristă. Dar asta nu se întâmplă doar azi cu ceea ce numim terorism islamist. În Italia, ca în Spania, am trăit ani de terorism care a

generat multă violență, care nu avea nicio legătură cu terorismul islamist. Această legătură pe care o postulăm (dintre terorism și religie) uneori e foarte superficială.

### **Unul din efectele terorismului e faptul că celălalt devine o amenințare, cu susținerea „post-adevărului” și necesara complicitate a mijloacelor media. Cum putem ieși din această înșelătorie?**

Această înșelătorie se sparge doar dacă unul dintre interlocutori nu răspunde la amenințarea celuilalt cu aceeași monedă. Cred că celălalt este un bine pentru că, independent de faptul că eu sunt sau nu de acord cu ideile lui, sau de cum mă percepe celălalt, pentru mine e mereu un factor de maturizare. De multe ori m-am întorc acasă rănit pentru că anumite lucruri pe care le-a spus cineva m-au deranjat, și a doua zi mă trezeam încă cu acea rană, și nu reușeam să citesc ziarul, să îmi ascult un prieten, sau să citesc ceva interesant fără durerea provocată de acea rană. Asta nu înseamnă că celălalt ar fi avut dreptate. Uneori putea să nu aibă dreptate, dar nu acela era punctul central. Provocarea lui m-a ajutat să rămân treaz, atent, să păstrez deschise întrebările cu care să interceptez răspunsurile care altfel ar fi rămas total neobservate. În acest sens fiecare ocazie ca aceasta a fost un bine pentru mine, nu pentru că ar fi totul numai trandafiri, lapte și miere, ci pentru că raportul cu celălalt e mereu un raport dramatic, chiar și cu cei pe care îi iubești. De ce? Pentru că mă provoacă, pentru că nu sunt o prelungire a mea: sunt o alteritate, și alteritatea te provoacă întotdeauna. O criză, spune Hannah Arendt, ne face mereu să revenim la întrebări, și deci poate fi o ocazie de creștere.

### **Ești mai degrabă de partea lui Hobbes sau a lui Rousseau?**

E greu de spus, pentru că mi se pare că ambii apără niște aspecte reale, dar incomplete, ale experienței umane. Omul istoric, ceea ce este fiecare dintre noi, poartă în sine o rană. Să ne gândim la imaginea unui copil în brațele mamei sale, cu acea deschidere, cu acea curiozitate, acea dorință de a adera la părinții lui. Problema e că apoi copilul triește într-un context social care nu favorizează, în multe împrejurări, păstrarea acestei curiozități. Datorită rănilor răului nostru, a problemelor noastre și a neînțelegerilor noastre, a răului produs de alții, se nasc suspiciunile. Îmi amintesc când, acum câțiva ani, am fost în tabără cu câțiva copii din comunitatea creată de Municipalitatea din Madrid, ca să primim copiii care avuseseră probleme în familie. Ultimul venit își bătuse mama. Îmi aduc aminte de dificultatea educatorilor de a intra în raport cu ei, pentru că se alterase relația de încredere care le e caracteristică copiilor la naștere. Suferiseră atât de mult, încât nu mai erau în stare să răspundă la eforturile generoase ale educatorilor, și unicul lucru pe care îl făceau era să se apere. Acea poziție nu era originală, survenise ca urmare a unei tulburări a raportului normal dintre acei copii și realitate. Atunci când cineva a fost rănit, ia poziție de apărare. Chestiunea e să găsim un loc care să ne vindece rănilile.

### **Noi, europenii, suntem moștenitorii creștinismului și ai valorilor sale; poate fi „bonismul” creștin, cu care se laudă stânga conservatorilor, călcâiul lui Ahile al societății noastre occidentale în fața problemelor geopolitice pe care le avem?**

Depinde de ce anume înțelegem prin acest „bonism” creștin. Când am prezentat cartea *Frumusețea dezarmată* în Brazilia, era cu mine un judecător care mi-a povestit că în urmă cu câțiva ani a trebuit să judece un om pentru un delict, îl condamnase și, când i-a comunicat sentința, acesta i-a spus: «Uitați, domnule judecător, eu nu sunt pregătit să merg în închisoare». El i-a replicat: «Te înțeleg, nimeni nu e pregătit să meargă în închisoare. Dar tu ai comis o crimă, și dacă nu faci recurs trebuie să mergi în închisoare». La care celălalt i-a răspuns: «Nu neg fapta,

și nu pun în discuție pedeapsa, dar am o situație atât de dezastruoasă în familie, încât, dacă nu îmi pun la punct anumite chestiuni înainte de a merge la închisoare, va fi și mai rău. Dacă dumneavoastră îmi dați zece zile, voi putea aranja lucrurile în familie și apoi o să-mi ispășesc pedeapsa». Judecătorul a rămas uimit, și i-a zis: «Văd sinceritatea poziției tale, și îți dau treizeci de zile». La sfârșitul celor treizeci de zile, condamnatul s-a prezentat în fața judecătorului. Și el a rămas atât de uimit, încât, în loc să-l predea poliției ca să-i pună cătușele și să-l ducă la închisoare, i-a dat direct adresa închisorii ca să-și ispășească pedeapsa. Ne putem gândi că acest mod de a acționa ar fi naiv, dar de fapt, în Brazilia, există un tip de închisori în care nu există poliție. Nu ne putem gândi că e ceva naiv: aceste închisori au diminuat procentul de recidivă de la 80% din închisorile obișnuite, la 15%, și asta totul pentru că au provocat inima oamenilor, așa cum a făcut acest judecător. Nimeni nu crede, dar datele sunt aici. Acest sistem e atât de stimat, încât în acordurile de pace recent semnate între guvern și războiul de gherilă din Columbia, unde e necesară reinsertia socială a mii de teroriști (pentru că altfel nu se va ajunge la pace socială secole de-a rândul), se adoptă acest sistem penitenciar. Nu înseamnă că acest tip de centre ar fi mereu valabil. Când tu acorzi încredere, celălalt poate trăda, dar dacă nu începem să ne mișcăm așa, nu vom putea genera o realitate nouă, o societate nouă, o formă diferită de a ne raporta; vom rămâne mereu blocați în sistemul nostru și deci va fi imposibil să se schimbe ceva. De asta înțeleg că pentru mulți creștinismul pare naiv. Trebuie să știm dacă există posibilitatea de a începe să privim persoanele într-un alt mod, astfel încât ele să înceapă să se gândească că se poate trăi diferit, e posibil un mod complet diferit de a sta în realitate. «De iubire nu fuge nimeni», i-a răspuns un deținut care fugise din toate închisorile în care fusese înainte, judecătorului care l-a întrebat de ce nu a fugit și din cea în care se afla în prezent; pentru că în închisoare experimentase o astfel de privire față de el.

**Atunci când l-am intervievat pe Javier Prades, ne spunea că creștinismul e religia cea mai persecutată de pe planetă. Cărui fapt i se datorează asta?**

Cred că ar putea fi diferite cauze. Uneori, noi, creștinii am făcut greșeli, și deci o anumită ostilitate poate fi justificată. Însă mi se pare că corelarea persecuției cu greșelile nu explică suficient problema, pentru că în majoritatea cazurilor de violență care se dezlănțuie, obiectul sunt persoane inocente. Să pui o bombă într-o biserică plină de oameni fără nicio putere, sau să ucizi un preot francez pentru că celebrează o liturghie nu mi se pare că ar putea fi motivat pur și simplu de greșelile creștinilor. Această impresie că Dumnezeu devenit om (pentru a salva oamenii) ar fi dezarmat, faptul că Dumnezeu se dezbracă de puterea lui de Dumnezeu și devine o ființă umană care ar putea fi confundată, disprețuită, răstignită, e ceva care sfidează rațiunea umană. În consecință, o astfel de prezență poate provoca o reacție violentă în cei care nu vor să accepte provocarea pe care creștinismul o lansează în istorie, așa cum i s-a întâmplat lui Cristos. De ce? Creștinismul are pretenția că salvează viața, nu pentru că vrea să impună asta prin violență, ci pentru că promite ceva care corespunde atât de mult la ceea ce dorește inima omului, încât omul rămâne impresionat: și atunci fie e recunoscător fiindcă a găsit un răspuns, fie se creează o violență enormă pentru că îl refuză, și trebuie să justifice cumva acest refuz.

**Ar trebui să ne întoarcem la un Stat confesional, sau la o Europă bazată pe legi creștine?**

Cred că Biserica a făcut un parcurs enorm, din vremurile lui Constantin până la Conciliul Vatican II, care i-a permis să devină mereu tot mai conștientă de faptul că unicul mod de a comunica credința creștină trece prin libertate. Nu pentru că Biserica ar fi spus: «Având în vedere că n-am reușit să-i conving pe oameni de adevărul creștinismului, cel puțin să apărăm



libertatea religioasă», ci pentru că a intrat în profunzimea naturii adevărului. Dacă îmi permiteți, citez o afirmație a Conciliului Vatican II care este fundamentală pentru înțelegerea acestui punct: «Adevărul nu se impune decât prin forța adevărului însuși». Cu alte cuvinte, adevărul nu are nevoie de niciun alt sprijin extern adevărului, altul decât fascinația adevărului însuși, atractivitatea adevărului. Cu toate acestea, marea provocare pe care o are în fața ei Biserica de azi nu e revenirea la un stat confesional, ci mărturisirea credinței de-o atare manieră care să poată provoca rațiunea și libertatea omului. Așa a început creștinismul. Rațiunea și libertatea sunt decisive pentru creștinism, pentru că Isus nu voia ca oamenii să creadă în el în mod naiv, ca niște prostănaci, sau în mod forțat. Credința creștină pretinde uzul rațiunii și al libertății; fără acestea nu va putea trezi niciun interes în nimeni. De asta, doar într-un spațiu liber de constrângeri, credința creștină va putea deveni interesantă pentru omul de azi, fiindcă pentru omul modern (și în asta Iluminismul a jucat un rol fundamental) nu există bine mai mare decât libertatea. În ziua de azi nimeni n-ar concepe să propună sau să impună ceva care să fie împotriva libertății.

**Atunci când l-am intervievat pe Juan Manuel Prada, ne spunea că «cel care ține cuțitul de mâner e cel care își poate permite luxul de a adapta realitatea la premisele ideologice proprii». Cum poate Biserica să învingă ispita hegemoniei, uzul puterii pentru afirmarea credinței?**

Ispita hegemoniei poate fi depășită doar prin aprofundarea naturii credinței însăși, nu ca urmare a unei noi strategii de a-l convinge pe celălalt. Nu există altă modalitate. «Adevărul nu se impune decât prin forța adevărului însuși». Creștinismul s-a răspândit în imperiul roman în timpul persecuțiilor, fără niciun fel de hegemonie, și puține perioade ale istoriei Bisericii au fost atât de misionare, atât de capabile de a răspândi credința. Creștinismul deci e în largul său în spațiul liber, fiindcă el face în așa fel încât noi, creștinii, să nu ne putem baza pe niciun tip de putere, ci doar și exclusiv pe frumusețea a ceea ce trăim.

**Povestește-ne ce este Comunione e Liberazione și prin ce se diferențiază de alte mișcări.**

Comunione e Liberazione e o mișcare care s-a născut la Milano, în anii '50, când creștinismul era preponderent, și toate marile organizații și asociații creștine erau pline de credincioși. Luigi Giussani, fondatorul, a început totul când a văzut că elevii de liceu care proveneau din familii creștine, care făcuseră prima împărtașanie, care participaseră la activitățile de parohie și care făcuseră deja mirul, veneau la școală, în majoritatea cazurilor, lipsiți de credință. Atunci și-a dat seama că situația nu putea fi imputată doar dezinteresului pentru credință, ci faptului că niciunui dintre acești tineri credința nu îi fusese prezentată în raportul ei cu interesele vieții. Chiar de la început, Giussani a voit să arate relevanța credinței cu exigențele vieții, cu problemele concrete ale vieții. Asta a făcut ca mulți dintre acei elevi să înceapă din nou să se compare cu credința, făcând abstracție de faptul că hotărâseră deja că pe ei nu îi interesează. De atunci, tot ceea ce a făcut Giussani în mișcare, în întregime ei, a fost să le ofere generațiilor pe care le-am întâlnit în acești ani, posibilitatea de a percepe avantajul uman al credinței în abordarea problemelor vieții pe care le avem toți. Pur și simplu asta e creștinismul: Cristos n-a venit ca să ne complice viața, ci ca să ne ajute să abordăm problemele și să ne facă să trăim într-o companie fără de care totul devine mai complicat.

**Cum se ajunge de la Navaconcejo, din Estremadura, la unde ești acum?**

E un mister, e ultimul lucru care m-aș fi gândit că mi s-ar putea întâmpla. Atunci când Giussani a început să spună că o prietenie italo-spaniolă ar trebui să fie la conducerea mișcării, nimeni nu se gândea că așa ceva s-ar putea întâmpla de-adevărat, nici chiar noi. Vedeam o disproporție atât de mare între realitatea noastră mică din Spania și dimensiunile mișcării din Italia, încât nimănui nu-i trecea prin minte să se gândească la așa ceva. După ce ne-am cunoscut, a început să insiste să-l ajut, și eu, evident, întotdeauna mi-am oferit disponibilitatea. Până la urmă a reușit să mă facă să merg la Milano.

### **Atracția sau interesul pentru Comunione e Liberazione ți-a venit din conștiință, întrucât erai un expert în Sfânta Scriptură, sau în general a fost o experiență personală?**

A fost o experiență personală. Când am fost sfințit preot m-au trimis într-un sătuc aproape de Madrid. Acolo am văzut crescând marile cartiere rezidențiale populare din jurul orașului, cu tot ceea ce însemna migrația internă, schimbările, greutățile etc. Vedeam că unele dintre lucrurile pe care le primisem, și la care aderasem în mod politic în timpul seminarului, nu erau suficiente pentru a sta în fața anumitor provocări pe care le întâmpinam. Asta e ceea ce m-a făcut să fiu interesat de mișcare: avea o propunere de a trăi creștinismul, în care nu trebuia să cenzurezi nimic din ceea ce se întâmpla: era un mod de a trăi realitatea pe care voiam să-l împărtășesc. Primul semn de schimbare a fost în modul de predare, în felul în care stăteam cu elevii mei la orele de religie pe care le predam la școală. Ceea ce mi se întâmplase întâlnind mișcarea mi-a permis să încep să-i provoc. Sesizam că ceea ce începuse să mi se întâmple mie putea fi interesant și pentru alții.

### **În ce sens în CL credința creștină e trăită într-o dimensiune actualizată?**

Credința, cum spunea Giussani, e recunoașterea prezenței lui Cristos aici și acum, a prezenței sale în semnul uman. Și drumul pe care el îl propune e în fond ceea ce el numea personalizare a credinței. Unica posibilitate pe care o are credința de a fi percepută ca avantajoasă e ca fiecare s-o verifice în propria viață, sau, cu alte cuvinte, ca viața, dificultățile, circumstanțele de care nimeni nu e scutit, pot începe să fie trăite cu o demnitate, cu o recunoștință și o lumină înainte necunoscute. Ceea ce încercăm să facem e chiar să ne însoțim în acest proces de maturizare a credinței, fiindcă oamenii pe care-i întâlnim în locurile unde suntem, la serviciu, în familie, printre prieteni sau în operele sociale pe care le înființăm, să își poată da seama ce anume înseamnă azi credința creștină trăită „la aer deschis”.

### **Individul și realizarea sa au caracterizat progresul omului în societatea occidentală. În ce fel o fidelitate și o comuniune cu Biserica catolică și păstorii ei e compatibilă cu progresul?**

În urmă cu câteva zile, am fost la o întâlnire cu un grup numeros de studenți italieni, și cineva mi-a pus o întrebare similară: «A-l afirma pe Cristos ca lucrul cel mai important nu devalorizează și face mai puțin interesantă realitatea?». A fost suficient să-i răspund printr-o altă întrebare: «Dar tu te-ai îndrăgostit vreodată?». «Da», mi-a răspuns, și eu i-am zis: «Și când te-ai îndrăgostit, realitatea a fost mai mult sau mai puțin interesantă?». Mi-a răspuns imediat: «Lucrurile erau mai atrăgătoare!». Creștinismul introduce în viață o prezență care e atât de atrăgătoare încât face ca totul să devină mai interesant, chiar și progresul. Cineva își dă seama de asta atunci când se îndrăgostește. Orice fapt, orice împrejurare, chiar și banală, de exemplu să gătești pentru persoana pe care o iubești, devine un eveniment. Giussani ne repeta adesea o frază din Romano Guardini: «În experiența unei mari iubiri, totul devine un eveniment». De asta în istoria unei mari iubiri, cum e creștinismul, totul dobândește o relevanță pe care altfel n-ar avea-

o. Vedem asta în experiența iubirii umane; atunci când în viața oamenilor iubirea pălește, ceea ce înainte era o ocazie pentru a-și spune «cât de mult te iubesc!» prin gestul de a găti o mâncare, devine o obligație, sau o greutate de care să te lamentezi: «În timp ce tu mergi la serviciu, eu stau aici și gătesc pentru tine...». Se pierde toată densitatea de care gestul era plin înainte.

### **Cum a înțeles CL dorința din interiorul tradiției?**

De curând am susținut Exercițiile pentru 4000 de studenți, Exerciții care aveau următorul titlu: «Spre tine se îndreaptă toată dorința mea». Cui îi putem spune aceste cuvinte? Spre cine se revarsă toată dorința mea? Pentru majoritatea oamenilor dorința e ceva ce trebuie domesticit sau controlat. Și nu doar în zilele noastre: înainte de creștinism, în lumea clasică, *hybris*, exagerarea, era ceva periculos, pentru că împingerea dorinței dincolo de propriile limite putea conduce la nebunie. Deci chestiunea esențială era domesticirea dorinței pentru a o reduce și pentru a o menține în cadrul anumitor limite. Virtutea era moderația. Dimpotrivă, unicul care nu se teme să stea în fața dorinței omului în toată puterea ei e creștinul. Mulțumită întâlnirii cu Cristos, creștinul nu se teme de imensitatea dorinței umane, spre deosebire de ceea ce se întâmpla în antichitate. De ce? Pentru că Cristos îmbrățișează toată dorința omului. Doar în această îmbrățișare dorința se dezvăluie în toată forța și profunzimea sa. Una din frazele Evangheliei pe care Giussani o cita constant, era asta: «La ce bun să câștige omul lumea întreagă, dacă apoi se pierde pe sine însuși?». De multe ori noi am interpretat aceste cuvinte de manieră moralistă, ca și cum ar arăta cât de mult cere Isus, în timp ce de fapt e gestul cel mai înduioșător al lui Cristos care privește toată profunzimea inimii omului, îmbrățișând-o: «Uite, inima ta e atât de mare încât doar Misterul devenit trup e la înălțimea inimii tale».

### **Când te aud vorbind de îndrăgostire, de iubire, îmi apare întrebarea dacă tu te-ai îndrăgostit vreodată.**

Chiar dacă am intrat în seminar de când eram copil, m-am îndrăgostit. Dar datorită conștiinței pe care o aveam despre dorință și datorită experienței pe care o aveam cu Cristos, în care găseam o plinătate afectivă pe care nu mi-o dădea nimic altceva, am putut îndrepta și privi în ochi dorința mea, fără s-o cenzurez sau s-o subminez, ci provocând-o. Dacă n-aș fi trăit această experiență personală, nu le-aș putea vorbi tinerilor studenți în acel mod, n-aș putea pregăti un întreg sfârșit de săptămână centrat pe dorință, încurajându-i să nu își reducă dorințele, să nu se mulțumească cu firimiturile care li se oferă. Pentru că problema e asta: cum răspune societatea la dorința unui adolescent? De cele mai multe ori îi oferă lucruri care nu-l vor putea interesa prea multă vreme. E normal ca atunci când suntem mici să ne gândim că tot ceea ce ne oferă Regii e tot ceea ce ne dorim. Apoi, cu timpul, ne dăm seama că e plină casa de păpuși sau de jucării care nu ne mai interesează. Atunci putem înlocui jucăriile cu telefonul sau cu noi dispozitive electronice, și apoi, mai încolo, cu persoane ..., dar problema e dacă există sau nu ceva adecvat naturii dorinței. Aceasta e provocarea pe care o are în față societatea. O avea și înainte de Cristos, o are după Cristos și o va avea în viitor.

### **CL se definește ca mișcare creștină, în loc de catolică. Nu se întâmplă așa doar în CL, pentru că toată lumea, când vrea să vorbească despre partea sănătoasă a religiei, vorbește despre creștini, niciodată de catolici. Cărui fapt i se datorează această folosire a termenului „creștin” în loc de „catolic”?**

Cu siguranță asta nu se întâmplă din dorința de a ne contradistinge de catolicism, pentru că, dacă există vreun lucru pe care mișcarea l-a demonstrat în toată existența ei, e legătura deplină și

totală cu Papa și cu Biserica. Nu există niciun dubiu în acest sens. Atunci când vorbim și insistăm asupra creștinismului nu e ca să ne deosebim de catolicism, ci pentru a reveni la natura originară a creștinismului, care e „catolic” prin definiție, adică universal, pentru toți.

### **Eliberarea în care crede Comunione e Liberazione e aceeași cu cea despre care vorbește teologia eliberării?**

Chestiunea e ce anume e eliberarea care răspunde întregii speranțe ale omului. Evident cererea, nevoia de eliberare e mult mai vastă și mai profundă decât eliberarea materială sau economică, se referă la totalitatea vieții omului. Acest fapt se arată în experiență, și deci pentru a-l înțelege trebuie pornit de la experiență, de la momentul în care te simți liber. Simți că ești liber atunci când o dorință pe care o ai, se împlinește. Dacă ai un copil care vrea să meargă la o petrecere, și tu îi spui nu, el își simte mortificată libertatea. Dacă dimpotrivă, tu îi spui da, e foarte bucuros pentru că dorința lui se poate realiza. Problema libertății e că omul nu dorește să meargă doar la o petrecere, ci dorește să fie liber, vrea să vadă realizată dorința imensă pe care o are în fiecare clipă a vieții sale, în viața de zi cu zi, această viață asediată de obișnuință. Ce face posibilă eliberarea, ca să nu ajungem, așa cum spune Eliot, să piardem viața trăind-o? Unii gândesc că ar fi eliberarea de sărăcie. Aceasta e, evident, o parte a răspunsului. Dar nu e suficientă. Câte persoane nu cunoaștem care și-au satisfăcut propriile nevoi de bază și totuși nu sunt bucuroase? Problema e dacă întâlnești ceva în viață care să satisfacă atât de mult dorința ta încât să te facă liber de tot restul. Eliberarea e comuniunea cu Cristos, care devine experimentabilă în raportul cu Cristos prezent în compania creștină care, trăită în mod autentic, se propune în lume ca factor de umanizare reală.

### **Se poate atinge libertatea prin lipsa de legături?**

Nu. Chiar dacă în anumite momente am gândit așa, cu timpul am descoperit că nu ajunge să nu ai legături ca să fii liber. În prezent ne-am debarasat de toate angajamentele, dar pentru asta oamenii nu sunt mai mulțumiți. Oamenii încep să își dea seama că pentru a fi liberi nu e suficient să nu ai legături. E nevoie de ceva pentru care să merite să îți folosești libertatea. E vorba de a găsi un motiv pentru care să merite să te miști, să te implici cu ceva sau cu cineva. Dacă nu se găsește asta, oamenilor începe să le fie frică de libertate. E interesant c-a spus-o deja unul precum Kafka: «Omului îi e frică de libertate și de responsabilitate și deci preferă să se sufoce în spatele gratiilor pe care și le-a construit». Și Bauman spunea că această frică de libertate e ceea ce definește societatea de azi, cum vedem referitor la migranți. De ce? Pentru că s-au pierdut raporturile interpersonale, și asta a lăsat omul și mai dezarmat. Și asta generează frică. Atunci, ce face posibilă revenirea la reconstruirea încrederii în raporturi, drept pentru care să putem începe din nou să trăim o viață mai umană? Asta e provocarea pe care o avem în față.

### **În *Evangelii gaudium* papa Francisc spune că noi suntem cufundați într-o economie care ucide și exclude. E nevoie de modele de economie socială și solidară?**

Desigur. Avem nevoie de o economie mai umană, care să răspundă mai bine la binele comun. De ce e important binele comun, ecologia, solidaritatea? Pentru că toate aceste lucruri contribuie la generarea tipului de umanitate și de societate pe care o dorim. Ani de-a rândul am fost indiferenți față de Țările din Lumea a treia. Acum că ne ridică probleme și începem să vedem care sunt lucrurile pe care ei le expun pericolului, ne dăm seama că ar fi fost cel puțin mai potrivit, și ar fi costat mult mai puține vieți, dacă am fi împărțit viața cu ei și am fi creat o bogăție în acele locuri, în loc să-i dezbrăcăm de toate resursele lor. Dacă am fi colaborat la

dezvoltarea lor și am fi favorizat o societate sustenabilă, acum nu am fi aici să încercăm să ridicăm ziduri.

**Papa Francisc a întâmpinat rezistențe interne în fața propunerilor sale, mai degrabă avansate, și eu m-am gândit, citind cartea [*Frumusețea dezarmată*] m-am gândit că poate ai întâmpinat și tu anumite rezistențe în mișcarea ta. Așa e?**

Evident ca da, în câteva cazuri. Papa a reprezentat și reprezintă o revoluție. Într-o comunitate atât de mare cum e a noastră, nu toți reacționează cu aceeași instantaneitate, așa cum vedem și în viața Bisericii. Noi nu suntem diferiți. După părerea mea depinde un pic de ceea ce spuneam la început: dacă înțelegem care e natura provocării. Papa Francisc poate fi înțeles doar dacă se înțelege care e natura provocării în fața căreia ne aflăm. Alfel ne gândim că ar fi doar o chestiune de accent, datorită faptului că Papa provine din America Latină, și așa rămânem la suprafață.

**Cum e raportul dintre papa Francisc și CL?**

Foarte bun. Am avut oportunitatea să-l întâlnim cu ceva timp în urmă. De curând ne-a scris o scrisoare.

**Ce semnificație are această scrisoare?**

E un gest de duioșie din partea Papei, care arată în mod evident că ne urmărește de aproape. Papa mi-a spus, în fața tuturor, că pentru el, atunci când era episcop la Buenos Aires, a fost un bine să citească Giussani. E foarte în sintonie cu modul nostru de a trăi creștinismul ca întâlnire, ca eveniment. Mai mult, sintonia se află chiar la origine, datorită modului său specific de a percepe realitatea. Pe de altă parte, Papa ne însoțește pe drumul pe care trebuie să-l facem, invitându-ne constant să revenim la origine, pentru ca mișcarea să își poată aduce contribuția pentru care Spiritul Sfânt suscită această carismă în Biserică.